

סימן א. בדין בכור לדבר אחד, יט

- א. תנו רבנן: מכלל העריך לפרט ומפרט העריך לכלל, כיצד +שמות י"ג+ קדש לי כל בכור, יכול אפילו נקבה במשמע – תלמוד לומר: +דברים ט"ז/ט"ז+ זכר, אי זכר, יכול אפי' יצתה נקבה לפניו – תלמוד לומר: +שמות י"ג+ פטר רחם, אי פטר רחם יכול אפילו יצא אחר יוצא דופן – ת"ל: בכור.
- ב. א"ל רב שרביא לאביי: רישא לא קנסיב לה תלמודא בכור – אלמא בכור לדבר אחד הוי בכור, סיפא קנסיב לה תלמודא בכור – אלמא בכור לדבר אחד לא הוי בכור!
- ג. אמר ליה: לעולם בכור לדבר אחד לא הוי בכור, ורישא ה"ק אי זכר – יכול אפי' יוצא דופן – ת"ל פטר רחם,
- ד. רבינא אמר: לעולם בכור לדבר אחד הוי בכור, וסיפא ה"ק, אי סלקא דעתך יצא אחר יוצא דופן קדוש, בכור דכתב רחמנא למזה ליה? אי למעוטי היכא דיצתה נקבה לפניו – מפטר רחם נפקא! אלא שמע מינה: בכור – למעוטי היכא דיוצא אחר יוצא דופן.
- ה. אמר ליה רב אחא מדפתי לרבינא: אי סלקא דעתך בכור לדבר אחד הוי בכור, תינח היכא דייצא זכר יוצא דופן וזכר דרך רחם – דלא קדוש, דאימעוטי לידה מבכור, דבכור לרחמים – איכא, בכור לזכרים – ליכא, אלא היכא דיצתה נקבה דרך דופן וזכר דרך רחם – ליקדש, דהא איכא בכור לזכרים ובכור לרחם! אלא מחזורתא כדאביי.

שלושה בכורות נשללים בברייתא (סעיף א):

- א. בכור נקבה – נשלל מהזכר
ב. הבא אחר נקבה – נשלל מפטר רחם
ג. הבא אחר יוצא דופן – נשלל מבכור

היחס בין בכור [ב] לבכור [ג] קשה (סעיף ב בסוגיא): אם בכור לדבר אחד לא הוי בכור מדוע לא שללנו גם את בכור [ב] מהמילה בכור, ואם בכור לדבר אחד הוי בכור – כיצד שללנו את בכור [ג]!

שני תירוצים בגמ' (סעיפים ג-ד):

- לאביי בכור לדבר אחד לא הוי בכור, ואכן בכור [ב] נשלל גם מהמילה בכור, ועיקר השלילה מפטר רחם באה לצורך היוצא גופן עצמו.
לרבינא בכור לדבר אחד הוי בכור, ובכור [ג] נשלל מהיתור ולא מהמשמעות.

כדי להבין את הקושיא של רב אחא מדפתי על רבינא (סעיף ה) נתאר ארבעה ולדות שונים, שאינם בכורות לולדות, דהיינו שבאו אחר ולד קודם. מה שמהווה את החילוק ביניהם הוא סוג הולד שקדם להם. נציג בטבלה את האפשרויות השונות לולד שקדם. בתוך כל אחת מהמשבצות נציין את המקור לשלילת דין בכור מהולד הבא אחריו:

רבינא

יוצא דופן	דרך רחם	
בכור	פטר רחם ובכור	זכר
?	פטר רחם	נקבה

אביי

יוצא דופן	דרך רחם	
בכור	בכור	זכר
בכור	בכור	נקבה

לשיטת אביי כל הוולדות שבאו אחרי כל אחד מארבע הוולדות שבכותרות הטבלה, כל אלו אינן בכור כיוון שקדם להם ולד אחר, דהיינו השניים אינן בכור לוולדות, ובכור לדבר אחד לא הוי בכור.
לעומת זאת לפי רבינא שבכור לדבר אחד הוי בכור, כל אחד מהוולדות השניים מתמעא ממקור אחר:

הולד שלאחר הימנית תחתונה מתמעט מ'פטר רחם'
הולד שלאחר השמאלית עליונה מתמעט מהייתור (ולא מהמשמעות!) 'בכור'
הולד שלאחר הימנית עליונה מתמעט מכל אחד משני המיעוטים הקודמים.
אך הולד שלאחר השמאלית תחתונה אין לו מקור למעט אותו.
לכן קשה על רבינא מהיכן הוא שולל את דין הבכור מהולד הזה.